

Ἡ ἀποϊεροποίηση καὶ ὁ ἀπανθρωπισμὸς τοῦ πολιτισμοῦ

ΣΩΤΗΡΗ ΓΟΥΝΕΛΑ*

Προλογίζοντας τὴ μετάφραση τῆς *Ἑρημῆς χώρας* τοῦ Ἐλιοτ ὁ Σεφέρης εἶχε γράψει: «ὁ δυτικὸς πολιτισμὸς κινδυνεύει νὰ μᾶς ὑπερφалаγγίσει...μὲ τὴ βιομηχανική, τὴν ἀγοραία, τὴ χειρότερη μορφή ἐπίδρασής του» καὶ σὲ σημείωση πρόσθετε πὼς «τὸ ὑπερφалаγγισμα αὐτὸ ἔχει σήμερον '1961' προχωρήσει ἀπελπιστικὰ καὶ ἀνεμπόδιστα». Ἀπὸ τότε ἔχει περάσει μισὸς αἰώνας μὲ ἐπέλαση γεγονότων καὶ καταστάσεων πού σημάδεψαν τὴν Ἑλλάδα, τὴν Εὐρώπη καὶ τὸν κόσμον ὁλόκληρον, μὲ κορύφωση τὴ σημερινή κρίση.

Τὰ πλήθη λαχανιασμένα πορεύονται ἀνεπίγνωστα. Ὁ χρόνος τους ἀγχωτικός, ἀνελέητος, σβήνει καὶ γράφει εἰκόνες, συναισθήματα, σκέψεις, ἐπιθυμίες, κομμάτια πού τὰ κόβει στὸν ἀέρα ἢ ἰσοπεδωτικὴ προέλαση μιᾶς ἀνελέητης οἰκονομοκρατίας καὶ μιᾶς ἰλιγγιωδῶς ἀναπτυσσόμενης τεχνολογίας. Γυρνοῦν τὰ κομμάτια μέσα στὰ μυαλά, μετεωρίζονται, κυκλοφέρουν τοὺς ἀνθρώπους, συντηροῦν μιὰ ψυχικὴ ἀπραξία, μιὰ παθολογικὴ ἀνοχή, μιὰ θανατηφόρα ἀπουσία ἐνεργητικῆς ἀντιμετώπισης τῆς γενικότερης ἔκπτωσης καὶ ἀλλοτρίωσης, τῆς ἀπάτης καὶ τῆς πλάνης. Παρ' ὅλα αὐτά, στὰ ἔγκατά τους κλυδωνίζεται ἡ ἀληθινὴ τους εἰκόνα, παραπαίει καὶ ἐλάχιστα ἐνθαρρύνεται.

Ποιά εἶναι αὐτὴ ἡ εἰκόνα;

Κατὰ τὴν ὀρθόδοξη παράδοση ὁ ἀνθρωπος εἶναι εἰκόνα τοῦ Λόγου, πού σημαίνει ὅτι ἡ οὐσία του, ἢ καλύτερα ἡ ὄντολογικὴ του ἀλήθεια βρῖσκεται στὸ θεῖο ἀρχέτυπο. Τὸ πραγματικὸ εἶναι του καθορίζεται ἀπὸ τὸ ἄκτιστο ἀρχέτυπο του, πού σημαίνει ἀκόμη ὅτι ἡ ἀλήθεια αὐτὴ δὲν βρῖσκεται στὸν ἑαυτό του, ὅταν αὐτὸς ὁ ἑαυτὸς κατανοεῖται καὶ ἐρμηνεύεται αὐτόνομα. Οὔτε στὶς φυσικὲς του

* Ὁ Σωτήρης Γουνελάς εἶναι ποιητῆς-συγγραφέας.

ιδιότητες, ούτε στην ψυχή ή το νοῦ, ούτε βέβαια ή βιολογική του ύπαρξη μπορεί να ξανατλήσει τὸν ἄνθρωπο (εἰκονική ὄντολογία). Ἀλλά αὐτὸ συνεπάγεται καὶ τὸ ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀρχικά δημιουργήθηκε γιὰ νὰ ὑπάρξει ὁ καινούργιος ἐν Χριστῷ ἄνθρωπος. Γιὰ νὰ γνωρίσει δηλαδή σὲ βάθος τὸ ἀρχέτυπό του. Αὐτὸ εἶναι τὸ νόημα τῆς δημιουργίας κατὰ τοὺς Πατέρες καὶ τὸ νόημα βέβαια δὲν φανερώθηκε παρὰ μὲ τὴν κένωση τοῦ Υἱοῦ, τὸν σταυρὸ καὶ τὴν ἀνάστασή Του.

“Ὅλα αὐτὰ σὺν τῷ χρόνῳ διαφοροποιήθηκαν μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσης καὶ ἀνάμεσά τους δύο βασικά ζητήματα, μαζί μὲ τὴ σημασία τῆς ἀρχέγονης πώσης, ἐπιτείνουν τὶς διαφορές, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀποπροσανατολισμὸ τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου: ἡ ἁμαρτία καὶ ἡ ἐνοχή.

Ἐνῶ στὴν Ἀνατολή ἡ πώση νοεῖται ὡς ἀπομάκρυνση καὶ ἀποξένωση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴ θεία ζωὴ μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἐξασθένιση καὶ ἀλλοίωση τῆς ἀνθρώπινης φύσης, στὴ Δύση αὐτὸ πού τονίζεται εἶναι ἡ τιμωρία τοῦ ἀνθρώπου μὲ θεῖο θέλημα διαμέσου τῆς παρεμβολῆς τοῦ διαβόλου. Ἐάν, ὅπως ἐγινε στὸ δυτικὸ χριστιανισμό, ὡς ἁμαρτία ἐννοήσουμε μιὰ παράβαση ἐντολῆς, δημιουργεῖται νομικὸ καὶ δικαϊκὸ πρόβλημα, ὅποτε τὸ γεγονός ἐρμηνεύεται νομικὰ καὶ ἠθικὰ. Ὅμως, τὸ πρόβλημα εἶναι ἀνθρωπολογικὸ καὶ σωτηριολογικὸ. Ἡ ἁμαρτία προέρχεται ἀπὸ τὴν ἀνταρσία τοῦ ἀνθρώπου πού ἐπιδιώκει νὰ ἐξομοιωθεῖ μὲ τὸ Θεό, ὄχι μέσα ἀπὸ τὴ σχέση Δημιουργοῦ-Πατέρα καὶ δημιουργήματος, οὔτε βέβαια ἀπὸ τὴ σχέση ἀκτίστου καὶ κτιστοῦ. Ἡ διάρρηξη τῆς σχέσης Θεοῦ - ἀνθρώπου ἀλλοτριώνει τὴν ἀνθρώπινη φύση, ἀλλοιώνει τὸ ἀνθρώπινο πρόσωπο καὶ διακόπτει τὴν πορεία νὰ καταστῆ ὁ ἄνθρωπος ‘θεάνθρωπος’. Ἔτσι προσκολλᾶται στὴν κτίση, χάνει τὴ θέα τοῦ Θεοῦ, παρασύρεται ἀπὸ τὰ κτίσματα. Ὅλα αὐτὰ συμβαίνουν πρῶτα στὴν καρδιακὴ περιοχὴ καὶ ἀφοροῦν τὴ βούλησή του, ἀφοῦ ὁ ἄνθρωπος ἔχει πλαστεῖ αὐτεξούσιος, πού σημαίνει ὅτι ἔχει εὐθύνη γιὰ τὸ πὼς ἐνεργεῖ καὶ πάσχει, εἴτε πρὸς τὸ μέρος τοῦ Θεοῦ, εἴτε πρὸς τὴν ἄλλη μεριά.

Στὴ Δύση, ἡ ἁμαρτία, ἀρχῆς γενομένης ἀπὸ τὸ προπατορικὸ ἁμάρτημα, διογκώνεται, ὡς κατάσταση σχεδὸν μὴ ἀναστρέψιμη, πού σφραγίζει ἀνεπανόρθωτα τὸν ἄνθρωπο, ὁ ὁποῖος μόλις καὶ μετὰ βίας μπορεῖ νὰ σωθεῖ, ἔστω καὶ μετὰ τὴν Ἐνανθρώπηση. Ἀλλά γιὰ νὰ μὴ μακρογορῶ, λέω, ἀμέσως, ὅτι ἓνα μέγα θέμα εἶναι τὸ γεγονός ὅτι ὁ Αὐγουστίνος ταύτισε τὴ σεξουαλικότητα μὲ τὸ προπατορικὸ ἁμάρτημα, ὁ δὲ Ἄνσελμος Καντερβουρίας (12ος αἰ.) ἐθέσπισε τὴν περὶ ἱκανοποίησεως τῆς θείας δικαιοσύνης θεωρία: ὅτι δηλαδή ὁ Χριστὸς σταυρώνεται γιὰ νὰ ἱκανοποιηθεῖ ἡ δικαιοσύνη τοῦ Πατρὸς, ἡ ὁποία ἐννοεῖται διασαλεύτηκε λόγω τῆς ἀδαμικῆς ἐκτροπῆς. Ξαναβάζει μπροστά μας τὸ Νόμο

του Ἰουδαϊσμοῦ, ἐνῶ εἴχαμε περάσει στή Χάρη. Ὁ Ἄνσελμος στή μελέτη του μέ τίτλο *Cur Deus Homo* ὑποστηρίζει τὸ δικανικὸ σχῆμα: προσβληθεῖσα δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τὴ μία-ϊκανοποίηση τῆς θείας δικαιοσύνης ἀπὸ τὴν ἄλλη, ὅπου ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος θυσιάζεται γιὰ νὰ ἱκανοποιηθεῖ καὶ ἐξευμενιστεῖ ὁ πληγείς Θεὸς-Πατέρας. Ἀσχολούμενος μέ τὸ ζήτημα τοῦ τρόπου μέ τὸν ὁποῖο ὁ Χριστὸς πέτυχε τὴ δικαίωση τοῦ ἀνθρώπου (ἢ τὴ σωτηρία, ἢ τὴ λύτρωση, ἢ τὴν ἀπελευθέρωση ἀπὸ τὴν ἁμαρτία καὶ τὸν θάνατο) καταλήγει στὸ ὅτι ἡ ἁμαρτία δὲν μπορεῖ νὰ ἐξαλειφθεῖ, ἀν δὲν ἱκανοποιηθεῖ ἡ θιγεῖσα δικαιοσύνη. Ἡ εὐσπλαχνία τοῦ Θεοῦ δὲν ἀρκεῖ νὰ σώσει τὸν ἄνθρωπο. Ἀπαιτεῖται ἡ τιμωρία τοῦ ἁμαρτωλοῦ γιὰ νὰ ἀποκατασταθεῖ ἡ δικαιοσύνη. Ὁ ἁμαρτωλὸς, ὅμως, μόνος του δὲν μπορεῖ νὰ προσφέρει τὴν ἀπαιτούμενη ἱκανοποίηση, ὁπότε τὸν σφῆζει ὁ Χριστὸς. Ἡ ὀφειλόμενη στὸν Πατέρα ἱκανοποίηση καθιστᾷ τὴν σάρκωση τοῦ Λόγου καὶ τὴ θυσία τοῦ Χριστοῦ λογικῶς ἀναγκαῖα.

Τί λέει δηλαδὴ ὁ Ἄνσελμος; Λέει ὅτι ὁ Θεὸς ἔγινε ἄνθρωπος γιὰ νὰ λυτρώσει τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴν ἁμαρτία. Ὡστόσο, ἡ ἀπάντηση πού διαβάζουμε τουλάχιστον στὴν πρὸς Ἐφεσίους Ἐπιστολὴ τοῦ Παύλου εἶναι ἄλλη: «...ὁ Θεὸς μᾶς ἐπέλεξε πρὸ καταβολῆς κόσμου νὰ εἴμαστε ἅγιοι καὶ καθαροὶ ἐνώπιόν του, ἀφοῦ μᾶς προόρισε μέ ἀγάπη νὰ εἴμαστε παιδιά του διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ... σχεδίασε τὰ πάντα νὰ ἀνακεφαλαιωθοῦν ἐν Χριστῷ, ὅταν ἔλθει τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, τὰ ἐπουράνια καὶ τὰ ἐπίγεια...» (Ἐφ.1,3-11). Μὲ μία ἄλλη διατύπωση: ὁ ἄνθρωπος κλήθηκε νὰ ‘μυηθεῖ’ στὴ θεανθρωπία, τὴ θέωση τῶν Πατέρων ἢ τὴ ‘χριστοποίηση’.

Ὁ Ἄνσελμος ἔχει διαπράξει καὶ κάτι ἄλλο, στὸ ὁποῖο ἔχει βάλει τὸ χέρι του καὶ ὁ Πλάτων. Προχώρησε στὴν ἀπόδειξη τῆς ὑπαρξης τοῦ Θεοῦ. Ἀπὸ τὴ στιγμή πού ὁ νοῦς ἔχει παράσταση ἑνὸς τέλειου καὶ ἀνεξάρτητου ἀπὸ τὸν κόσμο ὄντος, αὐτὸ ὑπάρχει πραγματικά. Μὲ μία φράση αὐτὸ λέγεται ‘σύμπτωση τῆς ἔννοιας μέ τὸ νοούμενο ἀντικείμενο’, ζήτημα στὸ ὁποῖο ἔρχεται καὶ ἐπανερχεται στὰ βιβλία του ὁ Χρ. Γιανναρᾶς. Ἔτσι, ἡ ἀλήθεια ἐξαντλεῖται σὲ αὐτὴ τὴ σύμπτωση ἢ, γιὰ νὰ τὸ ποῦμε πιὸ ἐλεύθερα, ὅλα κλείνονται στὶς ἔννοιες. Ταυτόχρονα ὅμως, ἐγκαθιστᾷ μιὰ ἐντελῶς διαφορετικὴ σχέση μέ τὴν πραγματικότητα τῆς Θεανθρωπίας. Ἡ σχέση τοῦ ἀνθρώπου δὲν ἐδράζεται στὴν προσωπικὴ σχέση μέ τὸν ζῶντα καὶ ἐνανθρωπήσαντα Θεό, δὲν μετέχει προσωπικά, ἀλλὰ ἐγκαθιστᾷ σχέση διὰ τοῦ νοῦ μέ τὴ θεία ὑπαρξη. Εἶναι σὰν νὰ ἐπιστρέφουμε στὴν προχριστιανικὴ κατάσταση, ὅπως τὴν εἶχε συλλάβει ὁ Πλάτων ἢ ὁ Σωκράτης, προτοῦ βέβαια ἡ θεανθρωπία πραγματοποιηθεῖ στὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ. Καὶ εἶναι ἀκόμη σὰν νὰ παραθεωρεῖται ἡ ἔνωση κτι-

στοῦ-ἀκτίστου στοῦ Χριστοῦ, ἢ ἡ ἔνωση θείας καὶ ἀνθρώπινης φύσης. Συνακόλουθα, ἔρχεται ἡ λογικὴ στοῦ κέντρου τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξῆς καὶ θεολογίας καὶ ἀπὸ ἐκεῖ καὶ πέρα, ὅλα περνοῦν ἀπὸ τὴν ρασιοναλιστικὴ ἀνάλυση καὶ ἐρμηνεία. Οἱ θεολόγοι ἐνδιαφέρονται νὰ ἐρμηνεύουν τὸν κόσμον, ἀλλὰ καὶ τὴ σχέση τοῦ Θεοῦ μὲ τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν κόσμον, ἀφοῦ προηγουμένως χωρῖσαν ἀπόλυτα τὸ Θεὸ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον ἢ, ἂν θέλετε, τὴν ἀνθρώπινη φύση ἀπὸ τὸ ὑπὲρ φύσιν.

Ἔτσι ἀπόκτησε ἡ λογικὴ τοῦ ἀνθρώπου τεράστια σημασία καὶ σπουδαιότητα, ἀφοῦ μπορεῖ πιά νὰ κατανοήσῃ τὰ δόγματα. Ὁλοκληρώνεται ἡ δουλειὰ ποὺ εἶχε ἀρχίσει μὲ τὸν Αὐγουστῖνο καὶ τὸν Βοήθιο (5ος καὶ 6ος αἰ.), ποὺ ὄρισαν τὸν ἄνθρωπον ἂν ὄχι καὶ τὸ Θεὸ μὲ τὶς ἔννοιες τοῦ 'λόγου' καὶ τοῦ 'νοῦ'. Ἡ πίστη παρέχει τὶς πληροφορίες, ἀλλὰ εἶναι ὁ λόγος, ἡ λογικὴ ποὺ ἀναλύει καὶ ἐπεξεργάζεται τὶς δογματικὲς ἀλήθειες. Ὅποτε ἔχουμε κάτι σὰν ἐξίσωση τῆς πίστεως μὲ τὸ λόγο, ποὺ σταδιακὰ θὰ ἐγκαθιδρύσῃ, στοῦ δυτικὸ κόσμον κυρίως, πρωτοκαθεδρία στὴ λογικὴ, αὐτὸ ποὺ λέμε λογιλοκρατία. Αὐτὸ ὁ Ἄνσελμος τὸ διατύπωνε στὴ φράση: πιστεύω γιὰ νὰ ἐννοῶ (*credo ut intelligam*). Πέρα ἀπὸ τὸ ὅτι ἡ φράση μᾶς πάει κατευθείαν στὸν Καρτέσιο καὶ στοῦ *cogito ergo sum* (σκέφτομαι ἄρα ὑπάρχω), θὰ πρέπει νὰ ἀναλογιστοῦμε, ὅτι ἀποτελέσῃ ἕναν ἀπὸ τοὺς λόγους ποὺ ὁ Λούθηρος ἀπαίτησε νὰ γυρίσουμε στὴν Πίστη, ἀποκαλώντας πόρνη τὴ λογικὴ.

Ἄς διευκρινίσουμε ἐδῶ ὅτι οἱ ὀρθόδοξοι Πατέρες δὲν ἔθεσαν ποτὲ ἐρωτήματα γιὰ τὴν ἐνανθρώπιση, ὅπως οἱ σχολαστικοὶ μὲ τὸ περίφημον ἐρώτημα *Cur Deus homo* τοῦ Ἄνσελμου, δὲν ἐξέτασαν τὸ ζήτημα μὲ τὴν λογικὴ τους, δὲν ἤθελαν νὰ τὸ κλείσουν μεταξὺ αἰτίου καὶ ἀποτελέσματος, ἀλλὰ νὰ τὸ θεωρήσουν, νὰ τὸ βιώσουν καὶ νὰ τὸ διατυπώσουν ὡς γεγονὸς θεανθρώπινης καινούργιας ζωῆς, ὡς προσωπικὴ ἐμπειρία τοῦ ἀνθρώπου, μέσα στὴν ἱστορία, ἐμπειρία ποὺ ξεφεύγει ἀπὸ τὴ νοητικὴ σύλληψη. Ἡ στάση τους εἶναι αὐτὸ ποὺ λέμε ἀποφατικὴ στάση.

Ὅσο γιὰ τὸ θέμα τῆς ἀδαμικῆς ἐνοχῆς, κατὰ τὴν ὀρθόδοξη παράδοση δὲν κληρονομεῖται: κληρονομεῖται ἡ ἀνθρώπινη φύση, ὄχι ἡ ἐνοχή. «Αὐτὴ τὴν ἐνοχὴ καὶ τὴν τιμωρία, αὐτὴ τὴν ἐγκλωβισμένη μέσα του (ἐνν. στὸν ἄνθρωπον) ἀγάπη, ποὺ δυσκολεύεται νὰ τὴ δώσει καὶ πρὸς τὸ Θεὸ καὶ πρὸς τὸν πλησίον, αὐτὸ τὸ φῶς ποὺ θαμποφέγγει, αὐτὴ τὴ μέσα διάσπαση γιὰ τὴν ὁποία μίλησαν οἱ Πατέρες καὶ οἱ ἀρχαῖοι φιλόσοφοι τὴ διατύπωσαν ὡς ἐγκλεισμὸ τῆς ψυχῆς μέσα στοῦ σώματος, ἔρχεται ὁ Χριστὸς καὶ τὰ καταργεῖ» (Σ. Γουνελά, *Ἀντιχριστιανισμός*, Ἄρμος 2009, σ. 90). Ἄλλιως, ἐπιτρέψτε μου νὰ πῶ, δὲν ἔχει νόημα ἡ

Ἐνανθρώπηση. Συμφιλιώνεται ὁ ἄνθρωπος μὲ τὸν Θεο-Πατέρα καὶ μέσα ἀπὸ τὰ μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας μετέχει τῆς θείας ζωῆς. Θὰ τολμοῦσα νὰ πῶ ὅτι ἡ ἐνοχὴ αὐτὴ σταμάτησε στὸ Σχίσμα, γιατί ἀπλούστατα τὴν εἶχε σβῆσει ὁ Χριστός, ἂν καὶ –ἄς τὸ πῶ καὶ αὐτὸ– πολλοὶ ἀπὸ ἐμᾶς δὲν πῆραμε εἶδηση, προπαντὸς ἐκεῖ στὴ Δύση, παρεκτὸς ἴσως τὰ τελευταῖα χρόνια, ὅπου ἄρχισαν νὰ ἀμφισβητοῦν μὲ καθυστέρηση δεκαπέντε αἰώνων τὴν θέση τοῦ Αὐγουστίνου γιὰ τὴν σεξουαλικότητα καὶ τὴν ἐξ αὐτῆς ἐνοχὴ (βλ. τὸ σχετικὸ ἄρθρο τοῦ Π. Βασιλειάδη στὸ περιοδικὸ ‘Θεολογία’, τόμος 81, τ. 3ο, Ἰούλιος - Σεπτέμβριος 2010, σ. 129-157), καθὼς καὶ πολλὲς ἄλλες θεολογικὲς παραποιήσεις.

Τί συμβαίνει μεταξὺ 15ου αἰ. καὶ 16ου αἰ., ἢ μεταξὺ Λούθηρου καὶ Καλβίνου, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν Ἀντιμεταρρύθμιση, τὰ λέει ὁ Νοβάλις (ψευδώνυμο τοῦ Γκέοργκ, Φίλιπ, Φρίντριχ φὸν Χάρντενμπεργκ, πού σημαίνει ἐκχερσωτής) στὸ καταπληκτικὸ βιβλίον τοῦ *Χριστιανισμὸς ἢ ἄλλως Εὐρώπη*, πού ἐκδόθηκε πενήντα χρόνια μετὰ τὴ συγγραφή του, πρωτογραμμμένο τὸ 1799, καὶ ἐνῶ εἶχε ἐκδημήσει σὲ ἡλικία εἰκοσιεννέα ἐτῶν. Ἀναφερόμενος στὸν Προτεσταντισμὸ γράφει ὅτι «εἰσήγαγε ἓνα ἄλλο γράμμα καὶ μιὰ ἄλλη θρησκεία, τουτέστιν τὴν ἱερὴ καθολικὴ ἰσχὺ τῆς Βίβλου», ἐννοώντας ὅτι ἐκκλίνει τὸν ἄνθρωπο μέσα σὲ νεκρὰ γράμματα, ἢ ὅτι ἀπλωνόταν «ἓνα στέγνωμα τῆς αἰσθητικῆς τοῦ ἱεροῦ». Ἀπὸ ἐδῶ μπορούμε νὰ ποῦμε ὅτι ἄρχισε καὶ προχώρησε ἡ ἀποϊεροποίηση, γιὰ νὰ φτάσουμε στὶς ἄγριες καταγγελίες τοῦ Νίτσε ἐναντίον τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς καὶ σὲ αὐτὸ πού γράφει ὁ πολυδιαβασμένος σήμερα Τζῶρτζ Στάινερ γιὰ τὴν ἀποθρησκείωση καὶ τὴ μετατροπὴ, ἂν ὄχι τὸν ἐκφυλισμὸ, τοῦ θρησκευτικοῦ πυρήνα τοῦ ἀτόμου καὶ τῆς κοινότητος σὲ κοινωνικὴ σύμβαση», ἀποστράγγιση, πού καθὼς λέει, «ἐπηρέασε τὸν ἴδιο τὸν πυρήνα τῆς ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς ὑπόστασης τοῦ δυτικοῦ ἀνθρώπου», ἀφήνοντας «ἓνα τεράστιο κενό». Ὁ Στάινερ βρῖσκει ὅτι «ἡ πολιτικὴ καὶ φιλοσοφικὴ ἱστορία τῆς Δύσης κατὰ τὰ τελευταῖα ἑκατὸν πενήντα χρόνια μπορεῖ νὰ ἐννοηθεῖ ὡς σειρά προσπαθειῶν... νὰ πληρωθεῖ τὸ κεντρικὸ κενὸ πού ἄφησε ἡ διάβρωση τῆς θεολογίας» (*Νοσταλγία τοῦ ἀπολύτου*, σ. 11-12). Ὁ ἴδιος βρῖσκει, πράγμα μὲ τὸ ὁποῖο συμφωνῶ ἀπολύτως, ὅτι ἡ διάδοχη κατάσταση πού ἀκούει στὰ ὀνόματα ‘ἀντιθεολογία’, ‘μεταθρησκεία’ ἢ τελικὰ ‘μυθολογίες’, περιλαμβάνει τὸν μαρξισμό, τὸν φροῦδισμό καὶ τὶς θεωρίες τοῦ Λεβί-Στρώς:

«Ἡ μυθολογία τοῦ Μὰρξ καταλήγει στὴν ὑπόσχεση τῆς λύτρωσης· ἡ μυθολογία τοῦ Φρόντ στὸ ὄραμα τῆς ἐπιστροφῆς στὸ θάνατο· ἡ μυθολογία τοῦ Λεβί-Στρώς, σὲ μιὰ καταστροφὴ, ἀπόρροια τῆς ἀνθρώπινης φαυλότητος καὶ λεηλασίας» (Στάινερ, ὁ.π., σ. 69).

Ἐπιτρέψτε μου νὰ προσθέσω καὶ τὸν νικσεισμό, εἰδικὰ στὰ πλαίσια τῆς σύνθεσης πὸν ἔχει ἐπιχειρήσει ἡ γαλλικὴ διανόηση μετὰ τὸ ἐξήντα, καὶ ἡ ὁποία ἐκβάλλει κατ' ἐμὲ στὸ Μάη τοῦ 68².

Ἐὰν ληφθεῖ ὑπ' ὄψιν –πράγμα πὸν δὲν ἔχει γίνει– ἡ καταπληκτικὴ σκέψη τοῦ Σπ. Κυριαζόπουλου ὅτι «τὸ οἰκονομικὸ πνεῦμα διὰ τοῦ Καλβίνου εἰσέβαλε στὴ θρησκεία, ἔτσι πὸν ἡ ἐπαγγελματικὴ ἐπιτυχία παρουσιάστηκε ὡς ἔνδειξη θείας χάριτος, μὲ ἀποτέλεσμα ἡ θρησκευτικὴ δύναμη νὰ διοχετευτεῖ στὴν οἰκονομία» (Κυριαζόπουλου, *Ἡ καταγωγή τοῦ Τεχνικοῦ Πνεύματος*, σ. 71-72), καταλαβαίνουμε καὶ τὴ σύνδεση τοῦ Μάξ Βέμπερ μεταξὺ Προτεσταντισμοῦ καὶ Καπιταλισμοῦ, ἀλλὰ καὶ τὴ διατύπωσή του ὅτι «Εἶναι φανερὸ πόσο ἰσχυρὰ ἡ ἀποκλειστικὴ ἀναζήτησις τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ μόνον μὲ τὴν ἐκπλήρωση τοῦ καθήκοντος στὸ ἐπάγγελμα καὶ στὸν αὐστηρὸ ἀσκητισμὸ πὸν ἡ ἐκκλησιαστικὴ πειθαρχία ἐπέβαλε, ἰδιαίτερα στὶς ἀκτῆμονες τάξεις, ἐπρόκειτο νὰ ἐπιδράσει στὴν παραγωγικότητα τῆς ἐργασίας μὲ τὴν καπιταλιστικὴ ἔννοια τῆς λέξης» (Μάξ Βέμπερ *Ἡ προτεσταντικὴ ἠθικὴ καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ καπιταλισμοῦ*, 1993, σ. 156).

Ἀπὸ ἐδῶ ἀρχίζει ἡ ἱστορία τῆς οἰκονομοκρατίας, χωρὶς νὰ ἔχουμε φτάσει βέβαια, ἀκόμη τότε, στὴ σημερινὴ Οἰκονομία τῆς Ἀγορᾶς. Ὁ συνδυασμὸς αὐτῆς τῆς οἰκονομικῆς κατάστασης καὶ ἡ ἀποθέωση τοῦ χρήματος καὶ τῆς ἐργασίας ἐξεδιώξαν τὴν αἴσθησις καὶ τὴ βίωσις τοῦ ἱεροῦ, τοῦ θαυμαστοῦ καὶ τοῦ ὑπέρογου, κλείνοντας τὸν ἄνθρωπο σὲ μιὰ μεταφυσικὴ μοναξιά ἀλλὰ καὶ σὲ μιὰ ἐνδοκόσμια, ἡ ὁποία συνδυάζεται μὲ τὴν ἀνάδυσις ἑνὸς αὐτοαναφορικοῦ ἐγῶ, πὸν δὲν ἀντικρύζει στὸ βλέμμα τοῦ ἄλλου κανένα πλησίον καὶ καμιά θεία εἰκόνα, ἐγκλωβίζοντας τὸν ὑποτιθέμενο ἑαυτὸ σὲ αὐτοδικαιώσεις καὶ ἱκανοποίηση ἐπιθυμιῶν, πὸν τὶς πιὸ πολλὰς φορὲς ἐμπεριέχουν τὸν ἀποκλεισμὸ τοῦ συνανθρώπου καὶ κάτι σὰν μόνιμη φυγὴ χωρὶς κριτήριον.

*

Ἐὰν τώρα θελήσουμε μαζὶ μὲ ὅσα προαναφέραμε νὰ στρέψουμε τὸ βλέμμα στὴν τρέχουσα κρίσις, γιὰ νὰ τὴν κατανοήσουμε καλύτερα θὰ προσθέσουμε τὰ ἀκόλουθα:

Μέχρι πρόσφατα ἡ χώρα ἦταν ἐλεύθερη ἀπὸ τὴ μέγγενη τῆς οἰκονομοκρατίας (ὑπογείως βέβαια τὰ δάνεια ὑπέσκαπταν τὴν οἰκονομικὴ δύναμις τοῦ τόπου), τραβοῦσε τὸ δικὸ της δρόμο, χωρὶς νὰ ξέρει βέβαια καλὰ καλὰ πὸν τραβάει, πάντως χωρὶς νὰ αὐτοδεσμεύεται μὲ βάση συντεταγμένες προτεσταντικῆς ἠθικῆς καὶ τῆς ἀπορρέουσας ἀπὸ αὐτὴν οἰκονομικῆς νοοτροπίας.

Ἡ Ἑλλάδα δὲν ἔχει παρὰλληλη πορεία, ἱστορία καὶ ἀνάπτυξις μὲ τὶς ἄλλες εὐρωπαϊκὰς χώρες, ἢ τουλάχιστον μὲ ἐκείνες πὸν διατηροῦν τὸ 'πρόσταγμα'.

Γιατί έχει φανεί από καιρό, ότι κάποιες κατευθύνουν τα πράγματα λόγω παραγωγικής και οικονομικής δύναμης και κάποιες άλλες, είτε όμολογείται, είτε όχι, σπρώχτηκαν στην Κοινότητα για να διευρύνουν την αγορά της.

Μά αν ισχύει αυτό το τελευταίο, και αν είμαι χώρα χωρίς παραγωγή, άρα έξ όρισμοῦ με μειωμένες ή ελάχιστες έξαγωγές, ή δύναμή μου ή οικονομική ξεδεύεται κυρίως και κυριολεκτικά σε αγορές: αγοράζουμε συνέχεια, γιατί δεν καλύπτουμε την παραγωγή μας με αυτά, όχι όμως με αυτά που χρειαζόμαστε, αλλά με αυτά που ή παγκόσμια Άγορά επιβάλλει να χρειαζόμαστε. Γιατί πρέπει επίσης να καταλάβουμε, ότι από τότε που υπάρχει ή αντίληψη αυτή της Οικονομίας της Άγοράς, υπάρχει ταυτόχρονα (πάει μαζί και με την παγκοσμιοποίηση) και επιβάλλεται μιὰ έξισωτική τάση, μιὰ *ομοιομορφία* ζωής, που δεν γνωρίζει διαφορές. Ο κόσμος προχωρεί πάνω σε άφηρημένα σχήματα ζωής, σε φιλοσοφικές αφαιρέσεις, που μετατράπηκαν σε οικονομικά συστήματα μέσα στα όποια ό άνθρωπος ως ξεχωριστή προσωπικότητα, για να μην πω ως ιδιαίτερη έντελως όντότητα, συνθλίβεται στο όνομα της παραγωγικότητας και του καταναλωτισμοῦ και μετατρέπεται σε άφηρημένη παραγωγική μονάδα. Έννοείται πως συνθλίβονται περισσότερο τα πιο άσθενή μέλη, είτε χώρες είτε πρόσωπα, ειδικά όσοι έχουν μείνει πίσω στο είδος της ανάπτυξης για το όποιο γίνεται λόγος σήμερα, της λεγόμενης παγκοσμιοποιημένης.

Αγοράζω, επιβάλλεται να είναι συνώνυμο του καταναλώνω. Αυτό που αγοράζουμε πρέπει να το καταναλώνουμε για να αγοράσουμε το επόμενο. Μά αυτό ακριβώς έχει καταστρεπτικές συνέπειες για χώρες και λαούς όπως ό ελληνικός. Ο Έλληνας έχει ένα πλεόνασμα ψυχής, είναι άναρχικά άπειθαρχος, ή αν θέλετε έλευθερος. Διαθέτει ένα πλεόνασμα ψυχικού δυναμικοῦ που πρέπει να ξεδευτεί. Όταν πρόκειται για λαό που ζει με άπώλεια ταυτότητας, που βανκαλίζεται με την ιδέα των σπουδαίων προγόνων (τη στιγμή που ως λαός το πλείστον δεν έχει ιδέα τί έλεγαν και τί έπρατταν οι άρχαίοι αυτοί πρόγονοι, παγανιστές ή χριστιανοί), που κατά βάσιν άναζητᾶ ποιός είναι –χωρίς ωστόσο να το παραδέχεται– οι έπιπτώσεις, ειδικά για τη νεολαία, είναι ή καταφυγή στη διασκέδαση, ή μόνιμη έξάρτηση από ένα ψυχικό κενό, που συχνά καταντᾶ άσωπία και που φυσικά διογκώνει το κόστος ζωής, το σκόρπισμα χρημάτων. Έδω πρέπει να συνυπολογίσουμε και τον περιρρέοντα συναισθηματισμό, καθώς και το νεοπλουτίστικο πνεῦμα, το όποιο κυριάρχησε στη χώρα τα τελευταία χρόνια μαζί με το λεγόμενο λάιφ-στάιλ. Αυτά τα δύο, πέρα από το ότι σκαρτεῦν το ήθος του λαοῦ αυτοῦ, πέρα από το ότι ισοπεδώνουν άξίες και σημασίες, συνέβαλαν τα μέγιστα στη διόγκωση της σπατάλης ή για να το πούμε

μέ τὸ ἀληθινὸ τῆς ὄνομα: τῆς ἀσωτίας.

Καὶ οἱ πολιτικοί; Μιὰ κυβέρνηση ποὺ ἐκλέγεται, δὲν εἶναι ὑποχρεωμένη νὰ κυβερνᾷ με βία τὴν κατάσταση τῆς χώρας, σὲ συνδυασμὸ με ὅσα ἰσχύουν θεσμικά; Δὲν ἤξερε ἡ κυβέρνηση, ἢ μᾶλλον οἱ κυβερνήσεις ὅτι οἱ Ἕλληνες, ἐνῶ δὲν παράγουμε, ξοδεύουμε συνεχῶς ἀπὸ αὐτὰ ποὺ δὲν ἔχουμε καὶ ἄρα χρεωνόμαστε συνεχῶς; Μὰ ὑπάρχει καὶ κάτι ἄλλο: οἱ κοινωνίες αὐτὲς εἶναι μαζικὲς κοινωνίες καὶ ὁ πολιτισμὸς αὐτὸς εἶναι ἕνας ὑλιστικὸς καὶ τεχνολογικὸς πολιτισμὸς. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ὅλα ἐκεῖνα ποὺ ρυθμίζαν πνευματικὰ τὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων, τώρα πρέπει νὰ τὴ ρυθμίσουν ὑλιστικὰ. Ἀλλὰ τὸ ψυχοπνευματικὸ κενὸ ποὺ αἰσθάνονται οἱ πολῖτες στὴν οὐσία δὲν καλύπτεται καὶ οἱ ἄνθρωποι ζοῦν μετέωροι, με μιὰ ἰδιαίχουσα ἀναπηρία ποὺ τὴν βυθίζουν σὲ μία ὑπερδραστικὴ ἰσχύτητα γιὰ νὰ μὴ τὴν νιώθουν, ἢ σὲ μία ἄκρατη ἀνεκτικὴ ἀνεκτικότητα. Μέσα ἀπὸ διαδικασίες ποὺ δὲν παρακολουθοῦμε, ποὺ μᾶς διαφεύγουν, ποὺ δὲν εἶναι μετρήσιμες, οἱ ἄνθρωποι ἔχουν μεταμορφωθεῖ με βία ἕνα ρασιοναλιστικὸ-μηδενιστικὸ πρότυπο ζωῆς. Τὸ σύμπλεγμα ποὺ αἰσθανόμαστε οἱ Ἕλληνες ἔναντι τῶν ξένων, εὐρωπαϊῶν ἢ ἀμερικανῶν, καὶ ἡ τάση νὰ τοὺς συναγωνιστοῦμε, μᾶς κάνει νὰ υἱοθετοῦμε ξένα πρότυπα, χωρὶς νὰ μποροῦμε σὰν λαὸς νὰ μποῦμε στὸ δικό τους καλούπι. Μπορεῖ ἐξωτερικὰ νὰ ἀποκοῦμε συνήθειες δικές τους, (διακίνηση πλαστικοῦ χρηματὸς κ.λπ.), ἀλλὰ κι αὐτὸ ἀκόμη, τὸ πράττουμε στὴ βία τῆς δικῆς μας αὐθόρμητης καὶ συναισθηματικῆς νοοτροπίας, με τὰ ἀποτελέσματα ποὺ γνωρίζουμε.

Ἐνα πολὺ σοβαρὸ πρόβλημα στὴ χώρα μας εἶναι ἡ ἐπὶ σειρὰ ἐτῶν κυρίαρχη αὐτοῦ ποὺ θὰ ὀνομάσω ‘κομματικὴ σωτηριολογία’. Ὁ σταδιακὸς ἀποχριστιανισμὸς τῶν Ἑλλήνων, ἄλλοτε ὑπόγειος, ἄλλοτε πλάγιος καὶ ἄλλοτε σαρωτικός, προώθησε στὴ θέση τῆς ἐκκλησιαστικῆς σωτηριολογίας, ἀρχικὰ τὴ μαρξιστικὴ ἰδεολογία, ὡς θρησκεία ἀπελευθέρωσης καὶ εὕρεσης δικαιότερου τρόπου ζωῆς καὶ ἀργότερα τὴ σταδιακὴ ἐξάρτηση τῶν μελῶν τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας ἀπὸ τοὺς κομματικὸς μηχανισμούς, οἱ ὁποῖοι πιθηκίζοντας ἢ προσαρμοζόμενοι ἀνεπιτυχῶς στὸ παγκόσμιον ‘σύστημα’, προσπαθοῦσαν νὰ ἐφευρίσκουν διαρκῶς νέους τρόπους γιὰ νὰ ἱκανοποιοῦν τὶς ὀλοένα αὐξανόμενες ἐπιθυμίες τοῦ μαζικοποιημένου ‘κυρίαρχου λαοῦ’.

Καὶ ἐνῶ ὑπῆρξαν πρόσωπα τὰ ὁποῖα πολὺ νωρὶς κατήγγειλαν τὴν προσχώρηση στὴν ‘ἀτομικὴ εὐζωία’, τὴν ‘ταχύρρυθμὴ ἀνάπτυξη’, τὸν ἀλλοτριωτικὸ ἐξευρωπαϊσμό, τὶς ὑποκειμενικὲς ἐπινοήσεις, τὴν καλπάζουσα ἐγώπαθεια, ζητώντας νὰ ξαναβροῦμε μιὰ στάση ζωῆς πνευματικὰ ἐλεύθερη καὶ ἀνεξάρτητη ἀπὸ λογικοκρατικὰ σχήματα, οἱ Ἕλληνες παραδοθήκαμε σ’ ἕνα μόνιμον διχασμὸ

ανάμεσα στις παραδοσιακές καταβολές μας (ἀρχαιοελληνικές και χριστιανικές) από τη μιὰ μεριά και σ' ένα μιμητισμό τῶν δυτικοευρωπαϊκῶν προτύπων ἀπό τὴν ἄλλη. Ἀποτέλεσμα ὁ κατακερματισμός, ἡ σύγχυση καὶ ἡ διάλυση ποὺ βιώνουμε σήμερα καὶ ποὺ μπορεῖ, ἐπιτέλους, νὰ μᾶς ὑποχρεώσει νὰ μελετήσουμε κριτικὰ καὶ νὰ κατανοήσουμε τὸ νόημα τῆς ἔνταξής μας στὴν εὐρωπαϊκὴ Κοινότητα, ὄχι μὲ τὴ γνωστὴ ἀντίθεση καὶ ρήξη ποὺ προωθεῖ τὸ κομμουνιστικὸ Κόμμα Ἑλλάδας, ἀλλὰ ἀξιοποιώντας τὸ πολιτιστικὸ καὶ παιδευτικὸ δυναμικὸ, ποὺ διασχίζει αὐτὸ τὸν τόπο ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα μέχρι σήμερα. Προτοῦ παραδοθοῦμε –ὅπως κάνουμε ἤδη– στὶς εἰκοσιτετράωρες ἀναλύσεις τῆς ἐντόπιας καὶ διεθνoῦς Οἰκονομίας καὶ (οἰκονομοκρατίας), εἶναι καλύτερο νὰ ἐξετάσουμε ποιοὶ ἄνθρωποι κινοῦν τὰ νήματα, ἐντὸς ἢ ἐκτὸς, τί ὄντως συμβαίνει στοὺς ἀνθρώπους καὶ ὄχι τί συμβαίνει στὶς ἀγορές, ποιοὶ εἴμαστε οἱ σημερινοὶ Ἕλληνες καὶ ποιοὶ οἱ Εὐρωπαῖοι, ποιὸ νόημα ζωῆς, ποιὸ ἰδανικὸ, ποιὸ ὄραμα ἔχουμε (ἂν ἔχουμε) καὶ ποιὸ ἔχουν ἐκεῖνοι (ἂν ἔχουν). Μονάχα ἔτσι θὰ βροῦμε ἄκρη. Μπορεῖ βέβαια νὰ μὴν ἀντέχουμε τίς ἀλήθειες ποὺ θὰ προκύψουν, ἀλλὰ πῶς ἀλλιῶς νὰ γίνεῖ; Ἐπιμένοντας σὲ μιὰ ψεύτικη, ἀπατηλὴ καὶ ὑποκριτικὴ εἰκόνα τοῦ ἑαυτοῦ μας, ὅπως κάνουμε χρόνια, ζοῦμε μιὰ ψεύτικη ζωὴ, χωρὶς νὰ παίρνουμε εἶδηση. Χρειάζεται ἀντίσταση, αὐτογνωσία, ρήξη μὲ ὅ,τι σκάροτο φτιάξαμε ἢ ἀποδεχτήκαμε ὡς τώρα. Εἶναι λάθος νὰ ζητᾶμε νὰ ἐπιστρέψουμε στὴν ἀτομικὴ εὐζωία, γιατί αὐτὴ συνδυάζεται μὲ τὴ μετατροπὴ μας σὲ ἀπρόσωπες, οὐδετεροποιημένες, οἰκονομικοπολιτικὲς μονάδες, πλαστὰ ἀντίγραφα μιᾶς δυτικοποιημένης καταναλωτικῆς κοινωνίας.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. ΝΟΒΑΛΙΣ, *Ἡ χριστιανοσύνη ἢ ἄλλως Εὐρώπη*, μετ. Σκουτερόπουλος, ἔκδ. ΕΚΚΡΕΜΕΣ, 2004.
2. Τὰ σχετικὰ μὲ τὸν νίτσεισμό καὶ τὸ Μάη τοῦ '68 ἀναπτύσσω περισσότερο στὸ βιβλίο *Ὁ Ἀντιχριστιανισμός*, στὸ Παράρτημα 2 σσ. 130-155.